

תוכן עניינים

3.....	מבוא
5.....	פרק א': היהודים תחת השלטון הקולוניאלי
5.....	א.1. צרפת והאימפריה שלה מעבר לים
7.....	א.2. השלטון הקולוניאלי בצפון אפריקה
9.....	א.3. המעבר בין השלטון המוסלמי המסורתית לחברה קולוניאלית
9.....	א.4. תנאי התברואה והבריאות בחברה היהודית בתקופת הקולוניאליזם
10.....	א.5. השכלה בחברה היהודית במרוקו בתקופת הקולוניאליזם
10.....	א.6. הארגון הקהילתי בחברה היהודית בתקופת הקולוניאליזם
12.....	פרק ב': הדתיות, ההשכלה היהודית והציונות
12.....	ב.1. אתגרים בפני התנועה הלאומית המרוקאית – אבן שואבת לתנועה הציונית
13.....	ב.2. התנועה הציונית במרוקו – צעדים ראשונים
14.....	ב.3. יונתן טורש (Thursz) והעיתון 'לאוניר אילוסטרה' – כמעצב דעת קהל
15.....	ב.4. המצוקה הכלכלית של שנות השלושים ופריחת הציונות
15.....	ב.5. ראשית הקשר המהותי בין חוגי הדתיים הציוניים במרוקו לתנועה הציונית בארץ
16.....	ב.6. תנועות הנוער של הציונות החלוצית
20.....	פרק ג': היהודים במלחמת העולם השנייה ואחריה
20.....	ג.1. השפעות מלחמת העולם השנייה על צפון אפריקה בכלל ומרוקו בפרט
20.....	ג.2. השלכותיה של מלחמת העולם השנייה באשר לעתיד הציונות
22.....	ג.3. "המזרחי", הפועל המזרחי, ההתיישבות הדתית ותנועת העבודה
24.....	ג.4. ייסוד תנועת "הפועל המזרחי" במרוקו והתארגנותה
29.....	ג.5. מניעת פוליטיזציה ב"שרל נטר"
30.....	ג.6. "הפועל המזרחי" כחלק מהארגון הציוני המרכזי
32.....	ג.7. "הפועל המזרחי" ו"פועלי ציון"
33.....	ג.8. פריסתה של התנועה הציונית ברחבי מרוקו
36.....	סיכום
40.....	בנימה אישית
41.....	ביבליוגרפיה

מבוא

בירור אופייה הציוני של יהדות מרוקו הוא שהניע אותי לעבודה. יוסף טובי, במאמרו "שורשי יחסה של יהדות המזרח אל התנועה הציונית, ירושלים תשמ"ח, עמ' 169-192, טען כי יהודי המזרח התיכון לא ויתרו כלל על הרעיון המשיחי, ועל כן, כשנגלתה ליהודי המזרח הציונות ומאורעותיה מרחוק, ראו בה יהודי המזרח ביטוי לשלבים ולמושגים השאובים מן המסורת המשיחית, מבלי לעורר כלפי הציונות התנגדות אידיאולוגית, דתית או חילונית. יצחק בצלאל, בספרו "נולדתם ציונים: הספרדים בארץ ישראל בציונות ובתחייה העברית בתקופה הע'ותמאנית, ירושלים תשס"ח, ממשיך ומעמיק וטוען כי השיח הציבורי וספרות המחקר, התעלמו לרוב או גימדו את ההנחה כי מתבקשת הגדרה חדשה ומרחיבה של הציונות, שתכלול גם תפיסות מסורתיות המתייחסות אל הלאומיות, אך לא מן ההיבט המודרני אלא מתקיימת מהקרבה הממשית אל ארץ הקודש ומהאמונה המשיחית שאינה מתנגדת לגאולה ארצית ועל כן אינה פוסלת את הציונות.

היו גם בין היהודים מארצות המגרב שגרסו כי הציונות בעצם קיימת מקדמת דנא ורק אמצעי הגשמתה השתנו.

ומכאן הרעיון לנושא העבודה שם דגש למאפייני הזהות הציונית מן המאה ה-19 ועד שלהי קום המדינה כדי לתת מרחב סביר לעבודה.

רקע -

היהודים שוכנים במרוקו מאז המאה השלישית לפני הספירה. ב-536 גזרו עליהם הביזנטים גזירות, וגזרו עליהם גזרות שהפלו אותם לרעה. בשלהי שלטונם הוקל המצב ופליטים יהודים מספרד הוויזיגותית מצאו מקלט במרוקו¹. באותה תקופה הייתה תנופת גיור במרוקו, ההיסטוריון, אבן-ח'לדון מתאר מצב לפיו שבטים ברבריים שלמים הפכו ליהודים, ועם לא די בכך לחמו בפולשים המוסלמים². עם הכיבוש המוסלמי הפכו היהודים לבני חסות וחויבו לשלם מס. הם היו זכאים ליישב את הערים החדשות. ואידריס השני אפשר להם להתיישב בפאס, בירתו. במאה ה-11 רוב רובם של התושבים בפאס היו יהודים³. תחת שלטון האדריסיים ועד השתלטות המוואחידון היה מצבם של היהודים טוב. הם היו מתורגמנים בשירות השריפים הסעדים במאה ה-16, שגרירים ומוכסים, ומתוך שכך מצב היהודים השתפר מאוד ביחס ליתר האוכלוסיה⁴. השתלטות המוואחידון הביאה חורבן, שמד ודלדול⁵. שלטון המוואחידון גרם לכך שרבים מיהודי מרוקו מתו על "קידוש השם", המירו דתם למראית עין ואחרים עזבו את מרוקו, הוקמו גטאות ונקבע אות קלון. באיגרת השמד שלו הרמב"ם, שחי בפאס, ייעץ ליהודי מרוקו להתאסלם למראית עין, ולברוח מהר ככל האפשר בכדי לחזור להיות יהודים חזרה⁶. הרמב"ם עצמו היגר ביחד עם משפחתו למצרים. בהמשך, תחת השושלת המרינית ששלטה במאות ה-13 וה-14 במרוקו, חלה תפנית לטובה והקהילות היהודיות החלו להשתקם וליהנות מיחס טוב עד לכדי שחל שגשוג, אך אמנם קצר שבו לקחו היהודים חלק בפיתוח עיר הבירה פאס והמדינה בכללה.

Evans, James Allan Stewart. *The Emperor Justinian and the Byzantine Empire*. Westport: Greenwood Publishing Group, 2005.

² אבן-ח'לדון, עבד אל רחמן. *אקדמות למדע ההיסטוריה*. ירושלים: הוצאת מוסד ביאליק, 2002.

³ Smith, G. Rex. "Introduction to Islamic Theology and Law. By Ignaz Goldziher. Translated by Andras and Ruth Hamori. (Modern Classics in Near Eastern Studies.) pp. xv, 302. Princeton, NJ, Princeton University Press, [19817].£ 12.50." *Journal of the Royal Asiatic Society* 114.2 (1982): 182-182.

⁴ סעדון, חיים. *מרוקו*. ירושלים: מכון בן-צבי, 2003.

⁵ אבן-עזרא, אברהם. *שירים*. תל-אביב: הוצאה לאור של אוניברסיטת תל-אביב ע"ש חיים רובין, 2011.

⁶ שלוסברג, אליעזר. "יחסו של הרמב"ם אל האסלאם." *פעמים: רבעון לחקר קהילות ישראל במזרח* (1990): 38-60.

פרק א': היהודים תחת השלטון הקולוניאלי

א.1. צרפת והאימפריה שלה מעבר לים

במשך כל התקופה בין המלחמות, דעך כוחה של צרפת באופן יחסי לצמיחת חובותיה. היא נאלצה להגביר את דרישותיה מהאימפריה הקולוניאלית שלה במקביל לאתגרים הקשים שעמדו לפניה. היא דרשה יותר ממה שקבלה, היא הבטיחה יותר ממה שבצעה, היא התחייבה יותר מכפי שיכלה להשיג. התערוכה הקולוניאלית, שהתקיימה בפריס בשנת 1931 ציינה מאה שנה שליטיה צרפתית על אלג'יריה. מועד זה היה הזדמנות להציג את תהילתו של המפעל הקולוניאלי הצרפתי. אך, הפגנת גדלות הקיסרות הייתה משגה. מעולם תושבי צרפת לא היו מודעים יותר לחולשה האסטרטגית של מדינתם מאשר בעשור שהחל בתבוסה הקולוניאלית והסתיים בתבוסה של יוני 1940. במהלך העשור הזה מקבלי ההחלטות בצרפת נתקלו במאמץ. באותה תקופה מקבלי-ההחלטות היו שקועים במאמץ עקר לבחון את התעוררות האיום הגרמני. למרות הגודל העצום של האימפריה הצרפתית, צרפת של שנות השלושים לא הייתה עוד מעצמה ממדרגה ראשונה המסוגלת לפעול באופן עצמאי תוך שמירה על האינטרסים שלה, קל וחומר שמירה על האינטרסים של בנות בריתה הקטנות יותר.⁷

פער זה בין כוחה לכאורה של האימפריה לחולשה המטרופוליטנית לא אפיין רק את צרפת של שנות השלושים. זה הנה עניין טיפוסי של הרפובליקה לאורך כל שנות קיומה. הדבר הוא תולדה של התבוסה בשנים 1870-1871, עת שהרפובליקה לא הצליחה להימלט מהאיום ממזרח. אפילו הניצחון בשנת 1918 והתנאים הקפדניים של הסכם השלום בוורסאי שבעקבותיו לא יכלו להפיג את פחדם של מנהיגיהם הפוליטיים והצבאיים של צרפת, מכיוון, שסבב נוסף של אלימות ופעולות איבה מצד שכנותיהם ברחבי הריין הוא בלתי נמנע. במובן מסוים ניתן היה לראות בממדים הפוליטיים, הדיפלומטיים והצבאיים של ההיסטוריה הצרפתית במהלך שבעים השנים הללו כמסע בתלי פוסק לביטחון לאומי.⁸

עניין מעניין הוא הקשר בין בעיותיה של צרפת במערכת איזון הכוחות האירופאיים לבין היומרה שלה לכוח עולמי באמצעות בניית אימפריה מעבר לים. מדוע שאפה להרחבת הרווחים הטריטוריאליים שלה מעבר לים? בהתחשב ברוח הרוויזיוניסטית שלאחר 1871, וההבנה של היעדר אופציה פוגענית של צרפת בגלל נחיתותה הצבאית מול גרמניה, האם נכון היה להשקיע משאבים לאומיים יקרי ערך מעבר לים במקום להשקיעם בזירה האירופית? האם חסידי הקולוניאליזם אשמים בהסחת דעתם של בני ארצם מבעיותיה האמתיות של צרפת, בכך שהציעו לצרפת "עשרים משרתים" עבור "שני ילדים", או שמע הם הציעו לעמם דרך לצאת מהבידוד הפוליטי, ואמצעי להעצמת הכוח שלה כהכנה לבאות?⁸

ברגע הראשון היה נראה שמלחמת העולם הראשונה פתרה את העניין. האימפריה הצרפתית מעבר לים, אז הייתה ישות מאוחדת, התגייסה להגנת המטרופולין. אי אפשר היה להתעלם עוד מתרומתה לניצחון ומערכה האסטרטגי הפוטנציאלי. האם בהתחשב בחשיבותה של האימפריה, נעשה מאמץ משמעותי במהלך התקופה הבין מלחמתית לערוך שילובה בדוקטרינת הגנה חדשה של צרפת?⁷

⁷ Alport, E. A. "French North Africa: The Maghrib between Two World Wars." (1968): 363-365.

⁸ Gershovich, Moshe. *French military rule in Morocco: Colonialism and its consequences*. London: Frank Class, 2012.